

УДК 341.645

DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.4.25>

ОБОВ'ЯЗКОВІСТЬ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Мінченко Д.А.,
кандидат юридичних наук,
магістр Лондонського університету Queen Mary,
начальник відділу міжнародних зв'язків,
доцент кафедри цивільного права,
Національний університет «Одеська юридична академія»
ORCID: 0000-0002-3086-557X

Мінченко Д.А. Обов'язковість рішень Європейського суду з прав людини.

Дана наукова стаття присвячена встановленню сутності та змісту властивості обов'язковості рішення Європейського суду з прав людини.

Стверджується, що обов'язковість рішення Європейського суду з прав людини має конвенційний характер, адже воно є обов'язковим для держави лише у випадку, якщо це передбачено міжнародним договором (Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод), підписаним та ратифікованим цією державою.

Обґрунтовано необхідність визначити обов'язковість рішень Європейського суду з прав людини у вузькому та широкому сенсі. Обов'язковість рішення Європейського суду з прав людини у вузькому сенсі – це його обов'язковість до виконання, яка безпосередньо впливає зі змісту ст. 46 Конвенції. Обов'язковість виконання рішень Європейського суду з прав людини відрізняється від обов'язковості виконання рішень українських судів тим, що держава має значно ширші межі розсуду щодо конкретних заходів виконання приписів рішення Європейського суду з прав людини, особливо якщо йдеться про заходи загального характеру.

Від обов'язковості виконання пропонується відрізнити обов'язковість урахування (застосування) практики Європейського суду з прав людини українськими судами під час розгляду справ у випадках, коли об'єктом судового захисту є права та свободи, передбачені Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також у зв'язку з необхідністю адаптувати саму судову процедуру до вимог Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Неможливо належним чином вбудувати Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та передбачений нею механізм захисту прав людини до правової системи України без сприйняття усього масиву практики Європейського суду з прав людини, яка суттєво поглиблює розуміння норм Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та особливості їх застосування до конкретних життєвих ситуацій.

Зроблено висновок, що обов'язковість рішень Європейського суду з прав людини в широкому сенсі включає обов'язковість виконання остаточних рішень Європейського суду з прав людини (тобто обов'язковість рішень Європейського суду з прав людини у вузькому сенсі), обов'язковість урахування (застосування) практики Європейського суду з прав людини українськими судами під час розгляду справ, а також будь-які інші засоби імперативного впливу рішень Європейського суду з прав людини на суспільні відносини, судову практику та правову систему України в цілому (зокрема, дотримання державою вимог ЄСПЛ щодо вжиття тимчасових заходів).

Ключові слова: міжнародне публічне право, захист прав людини, судовий захист, судові рішення, Європейська конвенція, ЄСПЛ.

Minchenko D.A. Binding nature of judgments of the European Court of Human Rights.

This scientific article is devoted to establishing the essence and content of the binding nature of the judgments of the European Court of Human Rights.

It is claimed that the binding nature of the judgments of the European Court of Human Rights has a conventional character, as such judgments are binding upon a State only where this is provided for by an international treaty (the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) signed and ratified by that State.

The necessity to determine the binding nature of decisions of the European Court of Human Rights in the narrow and broad sense is substantiated. In the narrow sense, the binding nature of a judgment of the European Court of Human Rights refers to its binding force as regards execution, which directly follows from the content of Article 46 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The obligation to execute judgments of the European Court of Human Rights differs from the obligation to execute judgments of Ukrainian courts in that the State enjoys a significantly broader margin of discretion with regard to the specific measures required for the execution of the Court's judgments, particularly when general measures are concerned.

It is proposed to distinguish the obligation to execute judgments from the obligation to take into account (apply) the case-law of the European Court of Human Rights by Ukrainian courts when adjudicating cases in which the subject matter of judicial protection concerns the rights and freedoms guaranteed by the Convention, as well as in connection with the need to adapt judicial procedures to the requirements of the Convention. It is impossible to properly integrate the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the mechanism for the protection of human rights provided for by it into the legal system of Ukraine without accepting the entire body of practice of the European Court of Human Rights, which significantly deepens the understanding of the provisions of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the particularities of their application to specific factual situations.

It is concluded that the binding nature of the judgments of the European Court of Human Rights in a broad sense includes: the obligation to execute final judgments of the European Court of Human Rights (that is, the binding nature of the judgments of the European Court of Human Rights in the narrow sense), the obligation for Ukrainian courts to take into account (apply) the case law of the European Court of Human Rights when adjudicating cases, as well as any other forms of imperative influence of the judgments of the European Court of Human Rights on social relations, judicial practice and the legal system of Ukraine as a whole (including, in particular, the State's obligation to comply with interim measures indicated by the European Court of Human Rights).

Key words: international public law, protection of human rights, judicial protection, judgment, European Convention, ECtHR.

Постановка проблеми. Проблема виконання рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) в Україні не втрачає актуальності. Згідно Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи 2494 (2023) від 26.04.2023 Україна увійшла до п'ятірки країн Ради Європи (разом з Румунією, Туреччиною, Азербайджаном та Угорщиною), які мають найбільшу кількість невиконаних рішень ЄСПЛ і все ще стикаються з серйозними системними комплексними проблемами, деякі з яких не вирішувалися більше десяти років. Саме на ці п'ять країн Ради Європи плюс Російська Федерація припадає більше 70% невиконаних рішень ЄСПЛ [1]. І хоча у Резолюції визнається, що Україна має об'єктивні труднощі з виконанням рішень ЄСПЛ, викликані війною з країною-агресором, не можна заперечувати той факт, що окреслені у Резолюції проблеми виникли в нашій державі не у зв'язку з військовою агресією, яка лише посилила їх.

У зв'язку з цим, фундаментальне питання обов'язковості рішень ЄСПЛ, наявності зобов'язання кожної держави-члена Ради Європи неухильно та добросовісно слідувати приписам таких рішень залишається на порядку денному як органів Ради Європи, так і українських державних органів, відповідальних за виконання рішень ЄСПЛ.

Відповідно до ч. 1 ст. 46 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція) Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення ЄСПЛ в будь-яких справах, у яких вони є сторонами.

Вказана норма викликає два основні питання: яка правова природа обов'язковості рішення ЄСПЛ та з якого моменту рішення ЄСПЛ стає обов'язковим до виконання.

Метою даного дослідження є встановлення сутності та змісту властивості обов'язковості рішення Європейського суду з прав людини.

Стан опрацювання проблематики. Питання правової природи рішень ЄСПЛ та їх обов'язковості до виконання досліджувалися багатьма науковцями, серед яких: Н.Є. Блажівська, В.А. Ведькал, О.Ю. Гарасимів, Л.Л. Грицаєнко, В.А. Завгородній, Н.В. Косяк, О.О. Кочура, Л.М. Москвич, Л.А. Олійник, В.П. Паліюк, О.Я. Рогащ, Н.І. Севостьянова, О.І. Соболев, О.В. Трояновський, В.П. Феннич, Т.І. Фулей та ін. Однак поглибленого вивчення правової природи обов'язковості рішень ЄСПЛ здійснено не було.

Виклад основного матеріалу. Обов'язковість судового рішення є однією із основних засад судочинства, що закріплена у п. 9 ч. 2 ст. 129 Конституції України. Однак, як уже зазначалося в одному з моїх попередніх досліджень, даний принцип стосується саме рішень українських судів [2, с. 192]. Це пов'язано з суверенними правами кожної держави, яка наділена верховенством своєї влади, зокрема й судової влади, в межах власної території. Утім, це не означає, що рішення міжнародних судових установ не матимуть на території України жодної юридичної сили. Подібна ситуація знецінила б існування таких організацій та позбавляла сенсу будь-яке звернення до них громадян України за захистом своїх порушених прав. Натомість ч. 5 ст. 55 Конституції України наділяє кожного правом після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [3]. Також відповідно до ч. 8 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» судові рішення інших держав, рішення міжнародних арбітражів, рішення міжнародних судових установ та аналогічні рішення інших міжнародних організацій щодо вирішення спорів є обов'язковими до виконання на території України за умов, визначених законом, а також відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [4].

Отже обов'язковість рішення міжнародної судової установи, зокрема й ЄСПЛ, має конвенційний характер, адже воно є обов'язковим для держави у випадку, якщо це передбачено міжнародним договором, підписаним та ратифікованим цією державою.

Ратифікувавши Конвенцію, Україна тим самим визнала над собою юрисдикцію ЄСПЛ та обов'язковість для себе його рішень. На відміну від рішень іноземних судів, які набувають обов'язкової сили та властивості реалізованості на території України лише в результаті певної процедури, рішення ЄСПЛ визнається обов'язковим до виконання на території України (якщо, звичайно, воно було ухвалене «проти України») одразу після набуття ним статусу остаточного і не потребує жодної процедури підтвердження чинності в українських судових органах [5, с. 78].

У цьому контексті цілком справедливим є твердження Н.Є. Блажівської, що «рішення ЄСПЛ представляють собою констатацію факту про наявність чи відсутність порушення Конвенції, обов'язкової до виконання державою-відповідачем і наділеної прямою дією в національних правових системах держав-учасниць Конвенції» [6, с. 135].

Обов'язковість виконання остаточних рішень ЄСПЛ відрізняється від обов'язковості виконання рішень українських судів тим, що держава має значно ширші межі розсуду щодо конкретних заходів виконання приписів рішення ЄСПЛ, особливо якщо йдеться про заходи загального характеру.

Необхідно розрізнити обов'язковість виконання остаточних рішень ЄСПЛ, тобто обов'язковість у вузькому сенсі, та обов'язковість урахування (застосування) практики ЄСПЛ при вирішенні справ українськими судами у випадках, коли об'єктом судового захисту є права та свободи, передбачені Конвенцією, а також у зв'язку з необхідністю адаптувати саму судову процедуру до вимог Конвенції.

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права [7]. Під практикою ЄСПЛ згідно положень ст. 1 та ст. 18 цього Закону слід розуміти не лише рішення ЄСПЛ проти України, а будь-які рішення та ухвали ЄСПЛ, а також ухвали Європейської комісії з прав людини [7], навіть ті, щодо яких відсутній офіційний переклад українською мовою.

Імплементацию у вітчизняну судову практику практики ЄСПЛ в науковій літературі пропонують розглядати як логічне продовження імплементации норм самої Конвенції. Як зазначає у своєму дисертаційному дослідженні У.Х. Гулям, «належна імплементация міжнародних норм на національному рівні вимагає імплементации не тільки власне норм, але й всього масиву пов'язаних з ними судових рішень. Такі рішення становлять невід'ємну частину самої норми. Для їхньої реалізації необхідні такі самі імплементацийні акти, як і для самої норми. Проводячи аналогію, можна зауважити, що імплементация норми вимагає діяльності законодавчих органів держави, в той час як імплементация судових рішень відбувається переважно через діяльність виконавчих та судових органів» [8, с. 58-59].

Тобто неможливо належним чином вбудувати Конвенцію та передбачений нею механізм захисту прав людини до правової системи України без сприйняття усього масиву практики ЄСПЛ, яка

суттєво поглиблює розуміння норм Конвенції та особливості їх застосування до конкретних життєвих ситуацій. Адже згідно ч. 1 ст. 32 Конвенції юрисдикція ЄСПЛ поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та Протоколів до неї [9].

Таким чином, обов'язковість рішень ЄСПЛ у вузькому сенсі (обов'язковість виконання) разом з обов'язковістю врахування (застосування) практики ЄСПЛ українськими судами під час розгляду справ, а також усіма іншими засобами імперативного впливу рішень ЄСПЛ на суспільні відносини, судову практику та правову систему України в цілому (зокрема, дотримання державою вимог ЄСПЛ щодо вжиття тимчасових заходів) слід вважати обов'язковістю рішень ЄСПЛ в широкому сенсі. Така властивість рішень ЄСПЛ є важливим чинником, інструментом євроінтеграції нашої держави. Тому можна погодитись із висловленою у юридичних джерелах точкою зору про те, що «визнання практики ЄСПЛ джерелом права є невідворотним процесом адаптації національного законодавства України до законодавства Європейського Союзу у вигляді видання законодавчих нормативних актів, які ґрунтувались би на відповідних нормах права Європейського Союзу. В Україні правовий прецедент офіційно не визнається джерелом права. Однак рішення ЄСПЛ, що визнає прецедентне право, можуть розглядатися в Україні як норми права» [10, с. 53].

Як вже зазначалося, відповідно до положень ст. 46 Конвенції: Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати саме остаточні рішення ЄСПЛ [9]. Також відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» рішення ЄСПЛ є обов'язковим для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції [7]. При цьому під такими рішеннями ЄСПЛ закон розуміє а) остаточне рішення ЄСПЛ у справі проти України, яким визнано порушення Конвенції; б) остаточне рішення ЄСПЛ щодо справедливої сатисфакції у справі проти України; в) рішення ЄСПЛ щодо дружнього врегулювання у справі проти України; г) рішення ЄСПЛ про схвалення умов односторонньої декларації у справі проти України [7].

Набрання рішенням ЄСПЛ статусу остаточного залежить від можливості перегляду такого рішення. Так, рішення ЄСПЛ по суті справи у складі комітету ухвалюються лише у випадках, коли покладене в основу справи питання стосовно тлумачення або застосування Конвенції чи Протоколів до неї є предметом усталеної практики ЄСПЛ (ч. 1 ст. 28 Конвенції). У зв'язку з цим Конвенція не передбачає можливості перегляду таких рішень. Тому рішення ЄСПЛ по суті справи, ухвалені у складі комітету, одразу набувають статусу остаточних згідно з положеннями ч. 2 ст. 28 Конвенції [9].

Натомість рішення Палати ЄСПЛ можуть бути переглянуті. Відповідно до ст. 43 Конвенції упродовж трьох місяців від дати ухвалення рішення Палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої Палати.

Колегія у складі п'яти суддів Великої Палати приймає таке клопотання, якщо справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи Протоколів до неї або важливе питання загального значення.

Якщо колегія приймає клопотання, Велика Палата вирішує справу шляхом постановлення рішення [9]. При цьому, відповідно до ст. 44 Конвенції Рішення Великої Палати є остаточним.

Рішення Палати стає остаточним: якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться з клопотанням про передання справи на розгляд Великої Палати; або через три місяці від дати постановлення рішення, якщо клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати не було заявлено; або якщо колегія Великої Палати відхиляє клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати згідно зі статтею 43 Конвенції [9].

Окремо варто розглянути рішення ЄСПЛ щодо дружнього врегулювання у справі проти України та щодо схвалення умов односторонньої декларації у справі проти України.

Відповідно до ст. 39 Конвенції на будь-якій стадії провадження ЄСПЛ може надати себе в розпорядження заінтересованих сторін для забезпечення дружнього врегулювання спору на основі поваги до прав людини, як їх визначають Конвенція та Протоколи до неї. Процедура дружнього врегулювання є конфіденційною. У разі досягнення дружнього врегулювання ЄСПЛ вилучає справу з реєстру, шляхом винесення ухвали, яка містить лише стислий виклад фактів і досягнутого вирішення. Це рішення передається Комітету Міністрів, який здійснює нагляд за виконанням умов дружнього врегулювання, викладених в ухвалі [9]. Згідно з Правилем 62 Регламенту ЄСПЛ Палата ЄСПЛ повинна всляко сприяти досягненню дружнього врегулювання між сторонами [11].

М.О. Баймуратов та О.О. Гріненко наводять у своєму дослідженні такі критерії, встановлені практикою ЄСПЛ щодо рішень ЄСПЛ проти України, в яких описуються випадки дружнього врегулювання: «1) пряме посилання ЄСПЛ у резолютивній частині рішення, а саме у реченні пов'язаним із вилученням заяви (заяв) з реєстру справ ЄСПЛ, на статтю 39 Конвенції (у рішеннях ЄСПЛ з вересня 2012 р.); 2) констатація чи встановлення ЄСПЛ у розділі рішення «Право» того факту, що сторони у справі досягли дружнього врегулювання (у рішеннях ЄСПЛ не пізніше червня 2006 р.); 3) констатація чи встановлення ЄСПЛ у розділі рішення «Право» того, що досягнуте врегулювання ґрунтується на повазі до прав людини, гарантованих Конвенцією та протоколами до неї (у рішеннях ЄСПЛ не пізніше червня 2006 р.) [12, с. 16].

Якщо ж заявник відмовився від умов пропозиції про дружнє врегулювання, зацікавлена Договірною стороною відповідно до правила 62А Регламенту ЄСПЛ може подати до Суду прохання про вилучення заяви зі списку відповідно до пункту 1 статті 37 Конвенції. Такий запит супроводжується декларацією, в якій чітко зазначається, що мало місце порушення Конвенції у справі заявника разом із зобов'язанням забезпечити належне відшкодування та, у разі необхідності, вжити необхідних заходів для відновлення порушеного права. У виняткових випадках одностороння декларація може бути подана без попередньої спроби досягти дружнього врегулювання [11].

В обох випадках (досягнення дружнього врегулювання та затвердження односторонньої декларації) розгляд справи завершується вилученням заяви з реєстру.

Як відзначив С.К. Бурма, дружнє врегулювання та односторонні декларації використовуються переважно у сферах, у яких існує прецедентне право ЄСПЛ [13, с. 200]. Тобто при розгляді справ щодо порушень прав людини, які повторюються, де правова ситуація є доволі стандартною, а результат вирішення справи ЄСПЛ – цілком передбачуваний.

Особливістю таких рішень ЄСПЛ є те, що сторони (сторона) самостійно визначає правові засоби відновлення порушеного права під контролем ЄСПЛ. Їх обов'язковість хоча й ґрунтується на авторитеті ЄСПЛ, однак додатково підкріплена волевиявленням сторін (сторони), в першу чергу держави, яка добровільно приймає на себе зобов'язання щодо відновлення порушеного права заявника.

Висновки. Обов'язковість рішення ЄСПЛ має конвенційний характер, адже воно є обов'язковим для держави лише у випадку, якщо це передбачено міжнародним договором (Конвенцією), підписаним та ратифікованим цією державою.

Обов'язковість рішення ЄСПЛ у вузькому сенсі – це його обов'язковість до виконання, яка безпосередньо впливає зі змісту ст. 46 Конвенції. Обов'язковість виконання рішень ЄСПЛ відрізняється від обов'язковості виконання рішень українських судів тим, що держава має значно ширші межі розсуду щодо конкретних заходів виконання приписів рішення ЄСПЛ, особливо якщо йдеться про заходи загального характеру.

Від обов'язковості виконання необхідно відрізнити обов'язковість урахування (застосування) практики ЄСПЛ українськими судами під час розгляду справ у випадках, коли об'єктом судового захисту є права та свободи, передбачені Конвенцією, а також у зв'язку з необхідністю адаптувати саму судову процедуру до вимог Конвенції.

Обов'язковість рішень ЄСПЛ в широкому сенсі включає обов'язковість виконання остаточних рішень ЄСПЛ (тобто обов'язковість рішень ЄСПЛ у вузькому сенсі), обов'язковість урахування (застосування) практики ЄСПЛ українськими судами під час розгляду справ, а також будь-які інші засоби імперативного впливу рішень ЄСПЛ на суспільні відносини, судову практику та правову систему України в цілому (зокрема, дотримання державою вимог ЄСПЛ щодо вжиття тимчасових заходів).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Implementation of judgments of the European Court of Human Rights: Resolution 2494 (2023). 26.04.2023. URL: <https://pace.coe.int/en/files/31693#trace-1>.
2. Мінченко Д.А. Юридична природа визнання та виконання рішень іноземних судів та арбітражів. *Evropský politický a právní diskurz*. 2016. Sv. 3, Vyd. 4. С. 191-195. URL: <https://epd13.cz/wp-content/uploads/2016/2016-3-4/29.pdf>
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Про судоустрій і статус судів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 31. Ст. 545.

5. Мінченко Д.А. Визнання та виконання рішень іноземних судів: Україна та Англія: Дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 222 с.
6. Блажівська Н.Є. Правова природа рішень Європейського суду з прав людини. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2018. Т. 29(68). № 2. С. 131-136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_law_2018_29%2868%29_2_25.
7. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
8. Гулям У.Х. Застосування рішень Європейського суду з прав людини у судах першої інстанції в Україні. Дис. ... доктора філософії. Одеса, 2023. 216 с.
9. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
10. Соболь О.І., Южека Р.С. Сучасний вплив рішень Європейського суду з прав людини на розвиток законодавства та судової практики України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 1. С. 48-54. URL: <https://doi.org/10.32850/sulj.2020.1.10>.
11. European Court of Human Rights. Rules of Court. Strasbourg. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/rules_court_eng.
12. Баймуратов М.О., Гріненко О.О. Рішення Європейського суду з прав людини щодо дружнього врегулювання: проблеми теорії та практики. *The Journal of Eastern European Law / Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 49. С. 4-20. URL: https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2018/03/baimuratov_hrynenko_49.pdf.
13. Бурма С.К. Процедура схвалення умов односторонньої декларації в Європейському суді з прав людини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 12 (2). С. 198-200. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc12/part_2/56.pdf.

Дата першого надходження рукопису до видання: 31.03.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.04.2026
Дата публікації: 10.05.2026

© Мінченко Д.А., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0